

rande dessa båtar som kulturarv och hon lyckas med dem i centrum också skriva en värdefull arkeologisk berättelse om flykten och dess efterspel. Studien är därför ett viktigt bidrag till den maritima och kulturarvsvetenskapliga forskningen om migration, minnen och materiell kultur, och till det (samtids)arkeologiska forskningsfältet då hon tydligt visar att materiella lämningar i samverkan med andra källmaterial förmår fånga upp småskaliga och mänskliga berättelser om historiska händelser och förlopp.

Avhandlingen är därför av stort värde för den arkeologiska, historiska och kulturarvsintresserade fackkretsen, men den har samtidigt ett stort läsvärde även utanför densamma då den behandlar frågor av generell kulturhistorisk betydelse. Den utgör en angelägen studie som berikar vår förståelse av andra världskriget och människors flykt från Baltikum under denna period. Detta samtidigt som den indirekt påminner och medvetandegör oss om de flyktingkatastrofer som för närvarande pågår i vår samtid, och då den lär oss något om spänningsfältet mellan den bisarra drömmen om nationell enhetskultur och den ständigt pågående mänskliga mobiliteten.

Göteborgs universitet

HÅKAN KARLSSON

Tomislav Dulić (red.), *Memories in Conflict: Historical Trauma, Collective Memory and Justice Since 1989* (Uppsala: Historiska institutionen vid Uppsala universitet 2020). 126 s.

High Noon (*Sheriffen* i svensk översättning) är namnet på en amerikansk film från år 1952. Huvudperson är, som framgår av titeln, en sheriff (spelad av Gary Cooper) i en liten stad i vilda västern som plikttroget skyddat lokalbefolkningen under lång tid. En dag får han besked om att en nyss frigiven bandit är på väg till staden med sitt gäng. Denne vill hämnas på sheriffen som satt honom bakom lås och bom åtskilliga år tidigare. Stadsborna vägrar hjälpa sin sheriff. Han tvingas möta de laglösa ensam, men lyckas till slut skjuta ihjäl dem samtliga.

Filmen väckte starka reaktioner i sin samtid. Under 1950-talet erfor åtskilliga kulturarbetare, inte minst i Hollywood, att de fick stå ensamma när de kallades till utskottsförhör, anklagade för så kallad oamerikansk verksamhet. Parallellen var så påtaglig att även *High noon* kom att klassas som oamerikansk. Andra tolkningar är självklart möjliga. Med en psykoanalytiskt influerad läsning kan de laglösa ses som representanter för ett problematiskt förflutet. Den avgörande slutstriden blir till en terapeutisk process där de inblandade tvingas konfrontera och göra upp med undanträngda minnen.

Förnekade, bortträngda eller obearbetade historiska erfarenheter är också temat i *Memories in Conflict: Historical Trauma, Collective Memory and Justice Since 1989*. Samtliga medverkande i verket är verksamma vid Hugo Valentin-centrum i Uppsala med inriktning mot etniska studier, Förintelse- och folkmordsstudier. Förankringen i en väl upparbetad forskningstradition är tydlig. De visar på de kopplingar som finns mellan dagsaktuellt politiskt agerande och gamla oförlösta trauman. Fokus ligger, som framgår av titeln, på perioden efter 1989.

Boken inleds med att huvudredaktören Tomislav Dulic kort presenterar centrala begrepp som trauma, minne och rättvisa. I nästa kapitel av Dulic och hans medförfattare Roland Kostic understryks att humaniora och samhällsvetenskap många gånger skilt sig åt i sin syn på fenomen som kollektiva minnen och kollektiv identitet. De menar samtidigt att det går att överbygga klyftan däremellan. Historikern Jörn Rüsen är en av många som utarbetat metoder för ett sådant gränsöverskridande. Därefter följer fyra empiriska studier.

Först ut är Sylwia Szymanska-Smolkin. Inledningsvis diskuterar hon den polsk-amerikanske historikern Jan Tomasz Gross. År 2015 publicerade denne en artikel vilket väckte våldsam indignation i Polen. Nyare forskning visade att många polacker varit delaktiga i judeutrotningen under andra världskriget. Enligt Gross var det fler judar än tyskar som dödades av polsk militär eller civilbefolkning. Antydningar om polsk antisemitism eller pogromer är i det närmaste förbjudna i dag. Det styrande partiet "Lag och rättvisa" har praktiskt taget lyckats monopolisera sin historieskrivning. Regimens popularitet ökar onekligen hos en befolkning som förnekar dylika övergrepp i det förflutna.

Nästa bidrag är av Goran Miljan och riktar ljuset mot två ytterst symboltyngda fenomen i Kroatien under andra världskriget. Den första gäller Jasenovac, ett beryktat koncentrationsläger där kroatiska nationalisterna spärrade in och mördade tiotusentals serber, judar, romer och antifascistiska kroater. Den andra episoden ägde rum precis vid krigsslutet. I maj 1945 tog sig stora grupper Ustasja-milis och civila kroater till den lilla staden Bleiburg i Österrike på flykt undan Titos partisaner. Brittisk militär som kontrollerade området beslöt att skicka dem tillbaka. En dödsmarsch, som även den krävde tiotusentals liv, inleddes. Bleiburg har, av förklarliga skäl, getts ett betydligt större utrymme än Jasenovac i kroatisk historieskrivning. Precis som i Polen är det svårt att hantera bilden av egna landsmän som förövare (s. 57–76).

Den tredje studien, av Michelle Gordon, sätter fingret på det koloniala arvet i en samtida brittisk kontext. Berättelsen om *Holocaust* har länge haft en framskjuten position i Storbritannien. Skillnaden mellan tyskt och brittiskt agerande under andra världskriget har då gärna framhävts. Intensifierad För-

intelseforskning tenderar dock, enligt författaren, att även visa på likheter mellan *Holocaust* och brittisk kolonialism. Strukturellt våld, övergrepp och folk mord har blivit alltmer uppenbart. Offren för koloniala trauman har i allt väsentligt befunnit sig långt ifrån själva Storbritannien, vilket påverkat den förhärskande kollektiva minnesbilden. Vidare kan den komplicerade Brexitprocessen ytterligare försvåra en mer långtgående uppgörelse. Kommer försvagade band med Europa innebära att landets identitet som centrum för ett världsimperium revitaliseras?

Antologin avslutas med en text av Holley L. Guthrie där hon lyfter fram tillståndet i dagens Chile. Militärkuppen år 1973 och dess efterspel ledde till att omkring 3 000 människor dödades och att upp mot 40 000 utsattes för tortyr. Åtskilliga fler drevs i exil. I vår egen tid kan två motsatta narrativ ställas mot varandra. Högerns version går ut på att Allenderegimen hade en hemlig plan som eftersträvade inrättandet av kommunistisk diktatur. Militärkuppen var i det perspektivet en räddningsaktion. Inte oväntat har vänstern en helt annan berättelse. Här betonas att kuppen innebar allvarliga kränkningar av mänskliga rättigheter och upphävande av demokratin. Många chilensare lever än i dag med oläkta sår medan myndigheterna mer eller mindre tittar bort. En medborgarrörelse *La Comisión Funa* har uppstått, med krav på att namngivna förövare under Pinochettiden ställs inför rätta.

Jörn Rösen har, som nämnts, utarbetat en teoretisk modell för hur kollektiva minnen förhåller sig till historisk förändring. I korta drag menar han att det kollektiva minnet – med såväl semantiska, kognitiva, estetiska och retoriska segment som ska samverka – stundtals utsätts för svåra kriser. Utvecklingen efter 1989 har tvingat fram ett sådant "paradigmskifte", om än att det inte alltid varit framgångsrikt. Bokens empiriska kapitel hade kunnat fördjupas genom en starkare återknytning till Rösens resonemang (s. 22–26).

I någon mån berörs i antologin möjliga vägar ur de trauman som diskuteras. Michelle Gordon menar att en kritisk omprövning i postkolonial anda av brittisk imperialism, åtminstone i princip, är möjlig. Händelserna i Bristol sommaren 2020 när aktivister rev ned en staty av en känd slavhandlare indikerar att andra opinioner än den dominerande existerar. Likaså anser Holley L. Guthrie att chilenska domstolar och politiker bör agera för att på allvar inleda processer mot juntatidens förbrytare. Samtidigt hade bidragen tjänat på att tydligare lyfta fram vägar till sorgprocesser, bearbetning och i bästa fall försoning. 1980-talets *Historikerstreit* har onekligen haft en välgörande inverkan på tyskt kollektivt medvetande. Kunde lärdomar därifrån tjäna som förebild även i dessa fall?

Trots ovan nämnda kritik får antologin i stort ses som både välskriven, engagerande och angelägen. I likhet med filmen *High Noon* berör den ständigt aktuella frågor om den enskildes relation till kollektivet, om ansvar, skuld

och rättvisa och om behovet av att våga möta det förflutnas demoner. Verket bör med fördel kunna användas i universitetskurser om historiefilosofi, historiebruk och inte minst om historieämnets moraliska implikationer.

Göteborgs universitet

CARL HOLMBERG

Rikard Westerberg, *Socialists at the gate: Swedish business and the defense of free enterprise, 1940–1985* (Stockholm: Stockholm School of Economics 2020). 352 pp.

In his PhD thesis, Rikard Westerberg successfully describes and analyses efforts by Swedish business to influence public policies and opinions between 1940 and 1985. During this period, companies often felt they were facing "existential threats". "Free enterprise" was in danger, and it had to defend itself. It did so in a coordinated way. A US journalist, P. J. O'Rourke, observed that "in Sweden, even opposition to central planning is centrally planned" (p. 3).

The Swedish case is not entirely unique: During the Cold War, private business felt threatened in most European countries. Companies feared many things, and in particular socialism, nationalisation of industries, higher taxes, increased state regulation as well as other state intervention in their activities. When the Second World War ended, it was not at all self-evident that capitalism would survive. The Soviets helped local communists to take control in a number of Central and Eastern European countries, but in Western Europe capitalism was also under threat. Governments nationalised many industries and reduced the freedom of those that were left in private hands. Companies and entrepreneurs were not passive, but rather tried to defend their interests. In recent years, scholars have given increased attention to the political activities of European companies.

It is welcome that Westerberg has chosen Sweden as the topic of his thesis. Sweden was internationally known as a land of social democracy, and had also strong and influential trade unions. But it was and is also a land of big business, and many Swedish companies had been successful in international markets. Large firms were eager to defend their interests, but Westerberg's thesis also sheds light on the activities of small and medium-sized businesses.

Westerberg focuses on two periods of conflicts: The late 1940s, when business people feared nationalisation, higher taxes and economic planning, and the time period 1968–1985, when they were concerned about political radicalisation, and even more, the proposals to set up wage-earner funds. Between these two periods, there was a calmer period, but Westerberg argues